

FRI-2.205-1-AS-01

INTRODUCTION TO MUSIC THEORY – A SYSTEM FOR BASIC MUSIC KNOWLEDGE ²²

Assoc. Prof. Nikolay Gradev, PhD

National Academy of Music “Professor Pancho Vladigerov”, Sofia

Phone: 0893-420 225

E-mail: gradev.nikolay@gmail.com

Abstract: *The author of this article introduces his own system of teaching the discipline **Introduction to Music Theory** at the National Academy of Music “Prof. Pancho Vladigerov” – Sofia, developed as a course in theory and history of harmony. The course has two sections: I. The hierarchic levels of pitch organization of music and II. The structural role of harmony in musical form. The author derives four hierarchic levels of pitch organization which cover all the main harmonic categories: 1. Musical material (sound, interval, generic interval systems, mode), 2. Texture of the musical material (horizontal vertical and inter-dimensional), 3. Sonic qualities of the musical material (harmonic sonance – consonance and dissonance) and 4. Functional organization of the musical material (harmonic system, harmonic functionality). The forming factors of harmony are considered at two structural levels: 1. In simple musical forms (harmony and meter, cadences) and 2. In complex musical forms (harmony and thematism, modulation). All topics of the **Introduction to Music Theory** course are studied in a historical-stylistic way, always taking into account the evolution of musical thought over the ages.*

Keywords: *music theory, harmony, musical form, theory and history of harmony, pitch organization of music, structural role of harmony in musical form*

ВЪВЕДЕНИЕ

Изграждането на системни музикалнотеоретични знания е неотменна част от професионалното формиране на всеки музикант независимо от неговата специалност. Именно такава е целта на дисциплината **Въведение в теорията на музиката**, която от учебната 2016/2017 г. беше включена в учебната програма на I курс на ТКДФ на НМА „Проф. Панчо Владигеров“. Особено важна нейна задача е да създаде предпоставки за по-резултатно обучение по основните музикално-теоретични дисциплини, а също така и да отговори на необходимостта от по-сериозна музикалнотеоретична подготовка на все по-големия брой студенти, които започват следването си в НМА без преди това да са придобили средно музикално образование.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Курсът ми по Въведение в теорията на музиката, който за пръв път беше проведен през учебната 2017/2018 г., изцяло е изграден по **нова собствена учебна програма** (Gradev, N., 2018) и представлява курс по **теория и история на хармонията**, в който се изучава проблематиката на **цялата система на звуковисочинна организация на музиката на всичките ѝ йерархични равнища**²³.

²² Докладът е представен на научна сесия на 26.10.2018 с оригинално заглавие: ВЪВЕДЕНИЕ В ТЕОРИЯТА НА МУЗИКАТА – СИСТЕМА ЗА ЕДНО НАЧАЛНО ЗНАНИЕ

²³ Изходен пункт за формирането на възгледите ми за **теоретико-историческо изучаване на хармонията** е музикалнотеоретичната система на Юрий Холопов, изложена всеобхватно в неговия фундаментален труд „Хармония. Теоретичен курс“ (Kholopov, Yu., 1988). Базирайки се на нея, създадох дипломната си работа на тема „Основни аспекти на модалността в хармоничната система на Петко Стайнов (методико-теоретично изследване върху хоровото творчество на композитора по методологията на Ю. Холопов)“ (Gradev, N., 1990), която послужи за основа на студията ми „Некласически състояния на тоналността в творчеството на Петко Стайнов (теоретико-методологично изследване върху хоровата музика на композитора)“ (Gradev, N., 1995). Основните положения на системата на Ю. Холопов интегрирах в курса си по хармония още от началото на педагогическата си дейност първо в НМА „Проф. Панчо Владигеров“ (от 1990 г.), а след това и в НМУ „Любомир Пипков“ (от 1992 г.) и СУ „Св. Климент Охридски“ (от 2010 г.). В резултат на педагогическата и научно-изследователската ми работа постепенно редица теоретични постановки на Ю. Холопов бяха трансформирани през призмата на собствените ми музикалнотеоретични възгледи, според които е разработена и програмата на учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката.

Целта и задачите на дисциплината Въведение в теорията на музиката, дефинирани от мен в учебната програма, са следните: „Обучението по Въведение в теорията на музиката има специфичното предназначение в системата на музикално образование да възпитава висока професионална музикалнотеоретична култура, усет за логика на музикалното мислене и развитие, представи за историко-стилистика обусловеност на музикално-езиковите закономерности, да формира необходимото на всеки музикант творческо мислене. Учебната дисциплина представлява курс по теория и история на хармонията, който има два центъра: звуковисочинната организация на музикалната мисъл на всичките ѝ йерархични равнища и ролята на хармонията за осъществяването на формата на музикалното произведение. Всички основни музикалнотеоретични категории и специфичните звуковисочинни структури трябва да бъдат разглеждани във връзка с ролята им в музикалната форма и да бъдат изучавани в историко-стилистичен план, като винаги конкретно се отчита изменението на музикалното мислене през вековете, което предполага изграждането на ясно разбиране за исторически различното съдържание на всички хармонически категории и структури.

Като изходна музикалнотеоретична дисциплина, Въведение в теорията на музиката има за цел категориално да подготви обучението по основните дисциплини от музикалнотеоретичния цикъл – хармония, полифония, музикален анализ. Формирайки комплексно специализираната музикално-терминологична база, обучението по Въведение в теорията на музиката ще подпомогне и обучението по солфеж и по история на музиката и ще послужи като отправна точка за изучаването и на дисциплините от философско-естетическия цикъл.“ (Gradev, N., 2018, 1 – 2)

За един семестър – първият на I курс – в рамките на 30 лекционни часа е предвидено да бъдат изучени следните теми:

I. Учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката

1.1. Учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката в контекста на българското начално музикалнотеоретично обучение

1.2. Въведение в теорията на музиката – система за едно начално знание

II. Равнища на звуковисочинна организация на музикалната мисъл

2.1. Музикален материал

2.1.1. Звук

2.1.2. Интервал

2.1.3. Родове интервалови системи

2.1.4. Лад

2.1.4.1. Натурални диатонични ладове

2.1.4.2. Мажор и минор

2.1.4.3. Симетрични ладове

2.2. Фактурно изложение на музикалния материал

2.2.1. Музикална фактура

2.2.2. Акорд

2.2.3. Неакордови тонове

2.3. Фонически качества на музикалния материал

2.3.1. Хармоническа сонантност

2.4. Функционална трактовка на музикалния материал

2.4.1. Хармоническа система

2.4.2. Хармоническа функционалност

III. Формообразуваща роля на хармонията

3.1. **Формообразуваща роля на хармонията в простите (еднотемни, „песенни“)** музикални форми

3.1.1. Хармония и формообразуване

3.1.2. Хармония и метрум

3.1.3. Каденци

3.2. **Формообразуваща роля на хармонията в сложните (многотемни) музикални форми**

3.2.1. Хармония и тематизъм

3.2.2. Типове хармоническо изложение

3.2.3. Модулация

Изборът на темите и предложеният начин на структуриране на учебния материал произтича от разбиранията ми за съдържателния обхват на учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката, който според мен трябва да има два центъра: **звуквисочинната организация на музикалната мисъл на всичките ѝ йерархични равнища и ролята на хармонията за осъществяването на формата на музикалното произведение**. Съобразно тези мои принципни разбирания темите на лекционния курс са обособени в **три раздела**, първият от които е уведен:

I. **Учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката** (тема 1);

II. **Равнища на звуквисочинна организация на музикалната мисъл** (теми 2 – 14):

1. **музикален материал – звук** (тон и шум), *интервал, родове интервалови системи* (екмелика, пентатоника, диатоника, миксодиатоника, хемиолика, хроматика и микрохроматика), *лад* (натурални диатонични ладове, мажор и минор, симетрични ладове);

2. **фактурно изложение на музикалния материал** – по хоризонтал (мелодика), по вертикал (акордика) и интердимензионално (междуизмерно, едновременно по хоризонтал и по вертикал);

3. **фонически качества на музикалния материал** – *хармоническа сонантност* (консонантно-дисонантни отношения);

4. **функционална трактовка на музикалния материал** – *хармоническа система* (модална, тонална, серийна), *хармоническа функционалност* (тонална, колористична, линеарна);

III. **Формообразуваща роля на хармонията** (теми 15 – 20):

1. **формообразуваща роля на хармонията в простите** (еднотемни, „песенни“ по Риман) **музикални форми** – *хармония и метрум, каденци*;

2. **формообразуваща роля на хармонията в сложните** (многотемни) **музикални форми** – *хармония и тематизъм* (типове хармоническо изложение), *модулация*.

Първата, уводна лекция е посветена на два въпроса: представянето на българските учебни пособия след Освобождението, чиято цел е формирането на начални музикалнотеоретични знания, и изясняването на обекта, предмета, целта и задачите и основното тематично съдържание на учебната дисциплина Въведение в теорията на музиката според разработената от мен учебна програма.

В следващите 13 теми (от 2 до 14) се излага **цялата система на звуквисочинна организация на музикалната мисъл на всичките ѝ йерархични равнища**.

Към първото равнище, за което приемам наименованието **музикален материал**, причислявам самия *звук* (*тон и шум*) като изходен материал на музикалното изкуство и различните звуквисочинни структури: *интервала* като първично звуквисочинно отношение; седемте *рода интервалови системи* (екмелика, пентатоника, диатоника, миксодиатоника, хемиолика, хроматика и микрохроматика – по терминологията на Ю. Холопов) като форми на организация на звуковия материал на определен интервалов принцип и *лада* като видово понятие на дадена интервалова система, като конкретен вид интервалова система.

Музикалният материал сам по себе си, извън контекста на конкретното музикално произведение, няма не само тонално-функционална, но и каквато и да било друга функционална натовареност – мое схващане, което диаметрално се различава от общоприетата конвенция за изначална, предкомпозиционна функционална трактовка на тези хармонически категории, безкритично възприета у нас от съветското музиковедие. Според моите разбирания ладовите звукореди, а също и интервалите и акордите, притежават само **собствена, присъща единствено на тях звукова разпознаваемост, собствен фонизъм**. **Функционален смисъл музикалният материал получава едва тогава, когато бива използван по определен начин в музикалния процес и придобие конкретна композиционна трактовка** (*тонална* или *модална*). И тъй като един и същ музикален материал при различни историко-стилистични и индивидуално-стилистични условия може да

получи различна композиционна трактовка, а в съвременната музика това може да се наблюдава и на различни места в едно и също произведение, всяка от разглежданите хармонически категории трябва да бъде разбрана и изучавана в съответния исторически контекст.

От множеството ладове, които се срещат в музикалната практика, специално внимание се отделя на *натуралните диатонични ладове, мажора и минора и симетричните ладове* – дванайсетте изкуствени непълно хроматични лада, конструирани на принципа на правата симетрия, които възникват в европейската професионална музика на XIX век въз основа на свойствата на дванайсеттоновата равномерно темперирана система и стават най-разпространената хроматичната форма на звуковисочинна симетрия.

При разглеждането на второто равнище – **фактурно изложение на музикалния материал** – се изучават музикалните закономерности в двете измерения на музикалната фактура – по *хоризонтал*, в последователност (в областта на *мелодиката*), и по *вертикал*, в едновременност (в областта на *акордиката*), както и случаите, при които музикалният материал се използва *интердименсионално* (междуизмерно), едновременно по хоризонтал и по вертикал. Специално внимание се отделя на *вертикалните хармонически структури* – *акорда*, като съгласувано едновременно звучене на няколко тона независимо от неговата конкретна интервалова структура, и сродните категории *съзвучие, съчетание с неакордови тонове* и *хармонически вертикал* – и на различните видове *неакордови тонове*, които украсяват и обогатяват акордите и им придават по-голяма художествена значимост.

Третото равнище – **фонически качества на музикалния материал** – е *хармоническата сонантност*, която се разбира като равнище на хармоническо напрежение на съзвучията (*консонантно* и *дисонантно*) и също се разглежда в различните ѝ историко-стилистични форми.

Централно значение отдавам на четвъртото равнище – **функционална трактовка на музикалния материал**, – като под *хармоническа функционалност* разбирам различните типове функционална трактовка на музикалния материал в музикалната практика на различните музикално-исторически епохи и стилове. Всеки тип хармоническа функционалност разглеждам като **конкретна форма на изява на определен тип хармонико-системни звуковисочинни отношения** – съответно в *модалната музика*, в *тоналната музика* (*тонална, колористична и линейна функционалност*) и в *серийната музикална композиция, додекафонията* (*звуковисочинната редица, серията*, и методите на работа с нея).

Последните 6 теми (от 15 до 20) са посветени на проблема за **формообразуващата роля на хармонията**, като акцентът е поставен върху хармоническите закономерности в тоналната музика на XVII – XIX век. Специално се изучават следните основни въпроси: за ролята на отношението *хармония – метрум* за структурната организация на простите (песенни) музикални форми и на темите на сложните музикални форми; за *каденците* (хармоническите заключения) като опорни моменти в процеса на формообразуване; за ролята на отношението *хармония – тематизъм* за изявяването на структурните функции на частите на сложните музикални форми чрез различните *типове хармоническо изложение* – устойчиво, тематично и неустойчиво, характерно за развиващите части на формата (*Lied* и *Gang* по Рима, *Fest* и *Locker* по Веберн); и за *модулацията* (смяната на тоналността) като основно формообразуващо средство на хармонията, без което изобщо не биха били възможни крупните музикални форми и различните видове циклични музикални форми.

Всички теми от курса по Въведение в теорията на музиката се изучават в **историко-стилистичен план**, като винаги конкретно се отчита изменението на музикалното мислене през вековете, а това предполага изграждането на ясно разбиране за **исторически различното съдържание на всички хармонически категории и структури**.

ИЗВОДИ

Резултатите от курса на обучение по Въведение в теорията на музиката, който проведох за пръв път през учебната 2017/2018 г., веднага се усетиха в работата ми по хармония. Курсът

беше оценен от студентите ми като необходим и изключително полезен, а обратната ми връзка с тях показва нещо много любопитно – най-голям интерес бяха предизвикали именно най-трудните за студентите теми, посветени на проблемите на ладовата организация на музиката и в частност темата за симетричните ладове – проблематика, чието разработване от мен в последните две десетилетия доведе до създаването на дисертацията ми „Метод за изследване на симетричноладовото музикално мислене на Димитър Ненов“ (Gradev, N., 2012) и на хабилитационния ми труд „Хроматични форми на звуковисочинна симетрия в музиката на XIX век“ (Gradev, N., pod pechat). Проведената след приключването на курса на обучение по Въведение в теорията на музиката анонимна анкета затвърди увереността ми, че програмата ми по тази дисциплина, представяща **актуална от гледна точка съвременното състояние на музикалната наука теоретико-историческа информация за звуковисочинната организация на различните исторически формирали се начини на музикално мислене, илюстрирана с типични примери от музикалната литература**, се възприема еднозначно положително от студентите като много удачна форма за изграждане на системни начални музикалнотеоретични знания.

REFERENCES

Gradev, N. (1990). Osnovni aspekti na modalnostta v harmonichnata sistema na Petko Staynov (metodiko-teoretichno izsledvane varhu horovoto tvorchestvo na kompozitora po metodologiyata na Yu. Holopov). Diplomna rabota. Sofia: BDK. (**Оригинално заглавие:** Градев, Н., 1990. Основни аспекти на модалността в хармоничната система на Петко Стайнов (методико-теоретично изследване върху хоровото творчество на композитора по методологията на Ю. Холопов). Дипломна работа. София: БДК.)

Gradev, N. (1995). Neklasicheski sastoyaniya na tonalnostta v tvorchestvoto na Petko Staynov (teoretiko-metodologichno izsledvane varhu horovata muzika na kompozitora). – V: Balgarsko muzikoznanie, № 4, 3 – 46. (**Оригинално заглавие:** Градев, Н., 1995. Некласически състояния на тоналността в творчеството на Петко Стайнов (теоретико-методологично изследване върху хорвата музика на композитора). – В: Българско музиковедение, № 4, 3 – 46.)

Gradev, N. (2012). Metod za izsledvane na simetrichnoladovoto muzikalno mislene na Dimitar Nenov. Disertatsiya. Sofia: II – BAN. (**Оригинално заглавие:** Градев, Н., 2012. Метод за изследване на симетричноладовото музикално мислене на Димитър Ненов. Дисертация. София: ИИ – БАН.)

Gradev, N. (pod pechat). Hromatichni formi na zvukovisochinna simetriya v muzikata na XIX vek. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Градев, Н., под печат. Хроматични форми на звуковисочинна симетрия в музиката на XIX век. София.)

Gradev, N. (2018). Uchebna programa po distsiplinata Vavedenie v teoriyata na muzikata za studentite ot I kurs na TKDF na NMA „Prof. Pancho Vladigerov“, prieta na AS na NMA na 22.02.2018 g. (**Оригинално заглавие:** Градев, Н., 2018. Учебна програма по дисциплината Въведение в теорията на музиката за студентите от I курс на ТКДФ на НМА „Проф. Панчо Владигеров“, приета на АС на НМА на 22.02.2018 г.)

Kholopov, Yu. (1988). Garmoniya. Teoreticheskiy kurs. Moskva: Muzyka (**Оригинално заглавие:** Холопов, Ю., 1988. Гармония. Теоретический курс. Москва: Музыка.)